

Ks. Zbigniew Wanat

Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku

seria: Scripta Theologica Thoruniensia, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, ss. 364.

Książka Zbigniewa Wanata stanowi – zgodnie zresztą z jej tytułem: *Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku* – próbę zaprezentowania szerokiej perspektywy dla nauczania polskich teologów moralistów ostatniego stulecia na temat sumienia. Inspirowali się oni w swych rozważaniach nad sumieniem nie tylko nauczaniem Jana Pawła II, co ma swoje uzasadnienie między innymi w publikacji encykliki *Veritatis splendor*. Wcześniej odwoływali się oni do nauczania papieży: Piusa XII, Pawła VI, II Soboru Watykańskiego, a obecnie Benedykta XVI.

Przedstawiana publikacja w swojej strukturze posiada dwie części. Część pierwsza składa się z trzech rozdziałów. Natomiast druga z czterech. Poprzedzone są one wstępem, i dopełnione zakończeniem oraz bibliografią zarówno źródeł, jak i opracowań oraz literatury pomocniczej. Ponadto praca zawiera krótkie streszczenia w języku angielskim.

We wstępie ks. Wanat dość szeroko opisał tło historyczne dla podjętego przez siebie tematu. Autor podkreśla, że w jego studium chodzi o odpowiedź na pytanie: w jakim kierunku rozwijała się polska teologia moralna XX wieku zainteresowana problematyką sumienia? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, ma w szczególności na uwadze postulaty odnowy teologii moralnej, które przedstawił II Sobór Watykański, wskazania encykliki *Veritatis splendor* i Katechizmu Kościoła Katolickiego. Postawił tu jeszcze jedno istotne pytanie, a mianowicie: „jaki jest stopień realizacji wskazań Magisterium Kościoła w odniesieniu do teologii sumienia? Innymi słowy, jak wpłynęły owe postulaty i wskazania na treść i formę konkretnych rodzajów publikacji dotyczących sumienia?”

Zarysowany przez Autora cel rozprawy jest bez wątpienia ambitny i szeroki. We wstępie Wanat prezentuje także źródła pracy, istniejące opracowania oraz zapowiada – dość skrótowo – układ rozprawy. Część pierwsza, pod tytułem: *Sumienie jako przedmiot refleksji teologicznomoralnej*, ma jednoznacznie charakter historyczny. Stąd też rozdział I w tej części został poświęcony prezentacji stanu badań nad polską teologią sumienia XX wieku. Autor wychodzi od ukazania ogólnego spojrzenia teologów moralistów polskich na problematykę sumienia. Prezentuje on tu opracowania S. Rosika, S. Witka i J. Nagórniego. Z kolei omawia prace moralistów skupione na wybranym szczegółowym zagadnieniu z obszaru refleksji na temat sumienia. Czytelnik ma okazję zapoznać się z zawartością publikacji J. Wichrowicza, W. Wichra, W. Poplatka, S. Olejnika, A.J. Nowaka, A.N. Szojdy, B. Inlendera.

Rozdział II tej części recenzowanej książki ukazuje wielorakie rodzaje opracowań problematyki sumienia. Autor prezentuje tu najpierw monografie moralistów oraz podręczniki akademickie. Omówione monografie i podręczniki są dowodem na rozwój polskiej dwudziestowiecznej teologii moralnej, reagowanie moralistów na postulaty i prądy odnowy tej dyscypliny naukowej, w szczególności na inspiracje II Soboru Watykańskiego. W sukcesywnie pojawiających się podręcznikach widać wyraźne uwzględnianie zmieniającego się kontekstu kulturowego. Prezentowane publikacje ukazują zarówno interesujące rozważania teoretyczne, jak i wskazania o charakterze duszpasterskim. Z kolei Autor omawia artykuły moralistów traktujące o sumieniu, następnie prace doktorskie na temat sumienia. Czytelnik jest także poinformowany o pasterskich wypowiedziach biskupów polskich na temat roli sumienia w życiu chrześcijanina. W tym miejscu jest okazja poznać treść listu abpa J. Bilczewskiego, homilię na ten temat kard. S. Wyszyńskiego oraz dwa listy Episkopatu Polski.

Rozdział III części pierwszej przypomina sympozja i konferencje, które odbyły się w Polsce, a poświęcone zostały zagadnieniu sumienia. Zorganizowane zostały one we Lwowie w 1924 r., Warszawie w 1969 i 1977 r., w Lublinie w 1979 r., w Katowicach w 1986 r., w Tuchowie w 1996 r., w Olsztynie w 1996 r. oraz w Lublinie w 1996 r. Pośród ważniejszych autorów wygłaszających referaty należy wymienić takich teologów, jak: W. Poplatek, T. Ślipko, J. Stępień, J. Kowalski, J. Nagórny, M. Nowak, J. Bajda, F. Greniuk i S. Rosik.

Ks. Wanat w drugiej części książki pt.: *Teologiczno-pastoralny aspekt refleksji nad sumieniem*, jak tytuł wskazuje, podjął próbę ukazania takiej refleksji. Postanowił teraz poszukiwać odpowiedzi na pytanie, jak można wykorzystać dwudziestowieczny dorobek polskich moralistów. W tym celu w rozdziale I tej części Wanat omawia biblijny fundament interpretacji problematyki sumienia. Autorzy podręczników i artykułów uważali bowiem, że tam, gdzie teologia nie jest zasadniczo interpretacją Pisma Świętego w Kościele, teologia moralna zostaje pozbawiona fundamentu. Rozdział niniejszy składa się z trzech paragrafów poświęconych kolejno: „sercu” człowieka, w którym rozstrzyga się dobro i zło, Jezusowej pedagogii sumienia, i następnie roli św. Pawła Apostoła, poprzez jego nauczanie i życie, w ostatecznym ukształtowaniu pojęcia sumienia wyrażonego greckim terminem *syneideis*.

Z kolei Autor przedstawia oryginalne ujęcie sumienia, a mianowicie widziane w perspektywie trynitarnej (rozdział II tej części). Wanat omawia więc najpierw sumienie rozumiane jako dar Ojca, następnie zaś jako dar w Synu. Rozdział ten zamyka rozważanie na temat sumienia w świetle i mocy Ducha Świętego. Dla Autora obcowanie z Bogiem w Duchu Świętym, które dokonuje się w głębi ludzkiego sumienia, sprawia, że człowiek w nowy sposób pojmuje samego siebie, swoje człowieczeństwo oraz swoją odpowiedzialność.

Prymat Prawdy a tradycyjna typologia sumienia jest treścią III rozdziału tejże części. Uzasadnione wydaje się już na samym początku ukazanie sumienia prawdziwego i prawego w dobie absolutyzacji wolności, następnie sumienia

pewnego w kontekście dyktatury relatywizmu, z kolei zaś sumienia wrażliwego wobec zaniku poczucia grzechu. Refleksję ks. Wanata zamyka wskazanie na fakt, że istotną cechą ludzkiego sumienia jest jego czujność, czyli wrażliwość lub delikatność. Sumienie bowiem pozostaje zawsze szczególnym miejscem obecności i działania trójjedynego Boga. Dodaje następnie, że więź, która łączy człowieka ze Stwórcą i Odkupicielem, jest tak głęboka i silna, że nie można ani całkowicie wymazać w nim poczucia Boga, ani zupełnie osłabić poczucia grzechu, ani też całkowicie zagłuszyć sumienia.

Rozdział IV drugiej części książki nosi tytuł: *Eklezjalno-sakramentalny wymiar formacji sumienia*. Ks. Wanat usiłuje najpierw przekonać czytelnika, że problematyka sumienia w publikacjach teologów moralistów jest przedmiotem formacyjnej troski Kościoła. Następnie wskazuje na naturalny aspekt formacji sumienia. Z kolei przedstawia nadprzyrodzony aspekt tejże formacji. Autor twierdzi dalej, że większość publikacji na temat sumienia kończy się rozważaniami dotyczącymi jego formacji, wskazując nie tylko na teoretyczne, ale także duszpastersko-praktyczne nastawienie autorów poszczególnych tekstów. To pastoralne nachylenie polskiej teologii moralnej stanowi szansę dla ludzi szukających praktycznej pomocy, wychowawców lub zainteresowanych kształtowaniem własnego sumienia, którzy znajdą dla siebie odpowiednią propozycję.

W zakończeniu Autor podsumowuje najważniejsze aspekty swojej refleksji, wydobywając to, co uznaje – zresztą słusznie – za osiągnięcie monografii. Dobrze się stało, że ks. Wanat przy tej okazji wskazuje jeszcze raz na aktualność pewnych dyskusji i rozstrzygnięć w odniesieniu do zagadnienia sumienia toczących się w minionym stuleciu. Czytelnik może zapoznać się z wieloma wypowiedziami wybitnych moralistów okresu XX-lecia na temat sumienia. Jedną z cech tych autorów – jak zauważa – jest ich wierność nauczaniu Magisterium Kościoła. Wśród zagadnień dotyczących sumienia Autor wskazał między innymi na dowartościowanie wymiaru pneumatologicznego oraz trynitarne w refleksji nad sumieniem. Ta perspektywa jest także fundamentem do ujmowania sumienia w aspekcie wspólnotowym. Następnie przedstawił refleksje nad moralnymi problemami życia zawodowego. W dobie światowego kryzysu na polu gospodarki lepiej widać, że bez powrotu do prymatu dobrze uformowanego sumienia, w miejsce etosu pracy, która rozwija człowieka, jeszcze bardziej pogłębi się zgubne egoistyczne poszukiwanie zysku i sukcesu.

Książka ks. Wanata, choć ma walor opracowania z zakresu dziejów moralności chrześcijańskiej, wpisuje się w obecną dyskusję na temat zjawiska sumienia i jego roli w życiu człowieka. Badania naukowe nad problematyką sumienia w omawianym okresie powinny być wykorzystane między innymi po to, by zrozumieć, że pewne aktualne zarzuty pod adresem polskiej teologii moralnej wyrastają wyraźnie z braku odpowiedniej wiedzy na ten temat.